

ANNA FIJAŁKOWSKA-OWCZAREK

 <https://orcid.org/0000-0003-1450-1167>

Uniwersytet Łódzki

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Ewolucja prawa międzynarodowego w zakresie ochrony zwierząt

Эволюция международного права
в области защиты животных

The Evolution of International Law
in the Field of Animal Protection

Абстракт

Abstract

Статья посвящена проблеме правовой защиты животных, которая является многогранным понятием. Как страна, подписавшая многие международные договоры, Польша обязана внедрять положения, вытекающие из установленного правового порядка, поэтому анализ источников международного права должен предшествовать оценке национально-го регулирования. В статье анализу подвергаются отдельные акты международного права, что позволяет более полно осветить проблему правовой защиты животных и определить их текущий правовой статус. Текст служит введением к дальнейшим размышлениям о мотивах предоставления животным правовой защиты.

Ключевые слова: защита животных, международное право, гуманитарная защита, видо-вая защита, права животных

The article addresses the issue of legal protection of animals, which constitutes a multifaceted concept. As a signatory to numerous international agreements, Poland is obliged to implement the provisions arising from the international legal framework. Therefore, the analysis of international legal sources should precede the examination of domestic regulations. The article analyzes selected instruments of international law, which allows for a more comprehensive understanding of the issue of legal protection of animals and their current legal status. The text serves as an introduction to further considerations concerning the rationale behind granting animals legal protection.

Keywords: animal protection, international law, humanitarian protection, species protection, animal rights

Wprowadzenie

Problem prawnej ochrony zwierząt ma charakter złożony i wielowymiarowy. Podlegają one ochronie z różnych względów: humanitarnych – w celu zapobieżenia ich cierpieniu i bólowi, użytkowych – jako źródło surowców wykorzystywanych przez człowieka, oraz środowiskowych – jako integralne elementy przyrody i ekosystemów. Ochrona ta obejmuje zarówno działania zmierzające do zabezpieczenia siedlisk zwierząt oraz ich korzyarzy migracyjnych, jak i przepisy dotyczące ochrony gatunkowej.

Już w jednej z pierwszych polskich publikacji poświęconych międzynarodowemu prawu ochrony środowiska Karol Wolfke zwracał uwagę na wielowarstwowość pojęcia „środowisko”¹, wskazując, że środowisko życia człowieka obejmuje znacznie szerszy zakres elementów, niż wcześniej przyjmowano – w tym również zwierzęta. W tym kontekście istotne znaczenie zyskuje termin „różnorodność biologiczna”, który na gruncie prawa międzynarodowego uzyskał status wartości podlegającej szczególnej ochronie. Zwierzęta jako istoty zdolne do odczuwania bólu stanowią nie tylko element bioróżnorodności, lecz także podmioty, których dobrostan wymaga ochrony w ramach regulacji o charakterze humanitarnym. Współcześnie to podejście coraz częściej postrzegane jest jako integralna część szeroko rozumianego prawa ochrony środowiska². Polska jako strona wielu umów międzynarodowych i konwencji związana jest licznymi normami prawa międzynarodowego. Ich wpływ na kształtowanie krajowych regulacji w zakresie ochrony zwierząt jest nie do przecenienia, co uzasadnia konieczność szczegółowej analizy tego zagadnienia.

Niniejszy artykuł stanowi przegląd wybranych aktów prawa międzynarodowego, które – zdaniem autorki – w sposób reprezentatywny ukazują proces ewolucji regulacji prawnych w zakresie ochrony zwierząt. Szczególna uwaga została poświęcona tym dokumentom, które odegrały najbardziej istotną rolę w kształtowaniu międzynarodowych standardów w tej dziedzinie. W dalszej części artykułu, na podstawie przeprowadzonej analizy, omówiony zostanie aktualny status prawny zwierząt.

¹ Karol Wolfke, *Międzynarodowe prawo środowiska. Tworzenie i egzekwowanie* (Wrocław: Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 1979), 6.

² Wojciech Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt: komentarz* (Warszawa: Difin, 2015), 34.

Rozwój prawa ochrony zwierząt

Pierwsze regulacje odnoszące się do ochrony zwierząt dotyczyły wewnętrznych porządków prawnych poszczególnych państw, zanim zaczęto podnosić, że natura ma charakter transgraniczny i wymaga szerszego wymiaru ochrony. Tym sposobem pierwszych śladów regulacji związanych z ochroną poszczególnych gatunków osobników zwierzęcych można doszukiwać się już w okresie starożytności, w czasach świetności Babilonii, Egiptu czy starożytnej Grecji oraz Rzymu. Kolejne przykłady ochrony środowiska można dostrzec w epoce średniowiecza, te jednak dotyczyły głównie zachowania czystości w miastach³. Pierwsze umowy międzynarodowe pojawiły się obok krajowych działań legislacyjnych pod koniec XIX wieku⁴. W ten sposób rozpoczął się kolejny etap prawodawstwa odnoszącego się do ochrony zwierząt, a szerzej – ochrony środowiska.

Na początku XX wieku powstało wiele umów międzynarodowych, których celem było objęcie fauny ochroną prawną. Podejmowane działania miały jednak charakter bardziej incydentalny niż skrupulatnie zaplanowany i obejmowały najbardziej zagrożone tereny oraz gatunki⁵. Jako przykład można wskazać konwencję o ochronie ptaków użytecznych dla rolnictwa z 1902 roku⁶. Zawiera ona listę gatunków tych zwierząt uznanych za przydatne z punktu widzenia rolnictwa, głównie pod względem tępienia szkodników roślin (ochronie podlegały między innymi ptaki owadożerne). W konwencji wprowadzono zakazy zabijania, niszczenia gniazd i zakładania pułapek na ptaki wymienionych gatunków. Akt ten z początku miał diametralny wpływ na ochronę zwierząt, chociaż motywy jego wprowadzenia cechowały się bardziej charakterem gospodarczym niż humanitarnym.

W latach trzydziestych XX wieku zwiększyło się zainteresowanie ochroną fauny i flory, co dobrze ilustruje prawodawstwo dotyczące ochrony wielorybów. 24 września 1931 roku w Genewie została podpisana konwencja w sprawie uregulowania połowu tych ssaków, do której w 1933 roku przyłączyła się również Polska⁷. W celu

³ Genowefa Grabowska, *Europejskie prawo środowiska* (Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2001), 25.

⁴ W 1882 roku kilka państw europejskich zawarło konwencję o rybołówstwie na Morzu Północnym, natomiast w 1885 roku Niemcy, Luksemburg, Holandia i Szwajcaria podpisały traktat o uregulowaniu połowu łososia w dorzeczu Renu.

⁵ Anna Przyborowska-Klimczak, *Ochrona przyrody. Studium prawnomiędzynarodowe* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004), 37.

⁶ Oświadczenie rządowe z dnia 21 lipca 1932 roku w sprawie przystąpienia Polski do Konwencji o ochronie ptaków pożytecznych dla rolnictwa, podpisanej w Paryżu dnia 19 marca 1902 roku, *Dziennik Ustaw* (1932), nr 67, poz. 625.

⁷ Konwencja o uregulowaniu połowu wielorybów, podpisana w Genewie dnia 24 września 1931 roku (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 17 marca 1933 roku), *Dziennik Ustaw* (1935), nr 14, poz. 75.

zachowania zmniejszających się w zastraszającym tempie populacji waleni podpisano wkrótce kolejne konwencje wielorybnicze – w 1937 roku w Londynie⁸, a następnie w 1946 roku w Waszyngtonie⁹. Proces ratyfikacji tego drugiego aktu w Polsce został zakończony dopiero w marcu 2009 roku. Od tego czasu nasz kraj pozostaje pełnoprawnym członkiem Międzynarodowej Komisji Wielorybniczej, której celem jest ochrona wielorybów przed niehumanitarnymi sposobami połowu i ich bezpowrotnym wyginięciem. Kryzys wymierania wielu gatunków zwierząt oraz wyniszczenie środowiska naturalnego stały się motywacją do powołania do życia w 1948 roku Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody. Polska była wówczas jednym z 18 państw założycielskich i jedynym z bloku wschodniego, które brało udział w tym przedsięwzięciu¹⁰.

Następnie, po zakończeniu drugiej wojny światowej, 18 października 1950 roku wydano konwencję o ochronie ptaków¹¹, która zakładała ochronę wszystkich gatunków tych zwierząt, a w 1957 roku konwencję o ochronie fok futerkowych¹². Kolejne akty wpisywały się w nurt przeciwdziałania zanieczyszczeniu wód morskich i oceanów wraz z ochroną ich żywych zasobów – były to: porozumienie o współpracy w zakresie rybołówstwa morskiego sporządzone w Warszawie w 1962 roku¹³, porozumienie w sprawie ochrony zasobów łososa w Morzu Bałtyckim, podpisane w Sztokholmie tego samego roku oraz protokół zmieniający to porozumienie z roku 1972¹⁴, a także konwencja w sprawie ochrony zasobów biologicznych Południowo-Wschodniego Atlantyku z 1969 roku¹⁵ i konwencja o rybołówstwie i ochronie żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i Białym z 13 września 1973 roku¹⁶.

⁸ International Agreement for the Regulation of Whaling (with Declaration), London, June 8th, 1937, UNTS Online, 1938, vol. 190: 79–95, https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002801665c9&clang=_en (dostęp: 27.04.2025).

⁹ Międzynarodowa Konwencja o uregulowaniu połowów wielorybów, sporządzona w Waszyngtonie dnia 2 grudnia 1946 roku, *Dziennik Ustaw* (2009), nr 143, poz. 1165.

¹⁰ „Polska w IUCN, IUCN w Polsce”, <https://iucn.org.pl/iucn-w-polsce/> (dostęp: 27.04.2025).

¹¹ International Convention for the Protection of Birds, Paris, October 18th, 1950, UNTS Online, 1968, vol. 638: 187–195, https://treaties.un.org/Pages/showActionDetails.aspx?objid=080000028004d81f&clang=_en (dostęp: 27.04.2025).

¹² Interim Convention between The United States of America, Canada, Japan and The Union of Soviet Socialist Republics on Conservation of North Pacific Fur Seals, Washington, February 9th, 1957, UNTS Online, 1958, vol. 314: 106 i nast., https://treaties.un.org/Pages/showActionDetails.aspx?objid=080000028004e2e5&clang=_fr (dostęp: 27.04.2025).

¹³ Andrzej Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia. 1921–2001* (Gdynia: Morski Instytut Rybacki, 2001), 71.

¹⁴ Protokół zmieniający Porozumienie z dnia 20 grudnia 1962 roku w sprawie ochrony zasobów łososa w Morzu Bałtyckim, sporządzony w Sztokholmie dnia 21 stycznia 1972 roku, *Dziennik Ustaw* (1977), nr 4, poz. 18.

¹⁵ Konwencja w sprawie ochrony zasobów biologicznych Południowo-Wschodniego Atlantyku, sporządzona w Rzymie dnia 23 października 1969 roku, *Dziennik Ustaw* (1972), nr 19, poz. 133.

¹⁶ Konwencja o rybołówstwie i ochronie żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i Białym, sporządzona w Gdańsku dnia 13 września 1973 roku, *Dziennik Ustaw* (1974), nr 32, poz. 188.

Można zatem było w tym czasie zaobserwować gwałtowny rozwój międzynarodowego prawa ochrony środowiska, zapoczątkowany około lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Nawiązywane wówczas porozumienia były odpowiedzią na różnego rodzaju kryzysy ekologiczne. Nieunikniona okazała się również zmiana podejścia do spraw ochrony środowiska, aby zapewnić bardziej skuteczną ochronę przed eksploataowaniem zasobów naturalnych. Zaczęto zatem odchodzić od regulacji, które obejmowały swym zakresem jedynie wycinek środowiska naturalnego, na przykład poszczególne gatunki zwierząt. W zamian za to środowisko było pojmowane jako całość, powiązana ze sobą wzajemnymi zależnościami. Ponadto zaczęto posługiwać się nowymi narzędziami, którymi były akty niewiążące, mające stopniowo zaznajamiać poszczególne państwa z założeniami dotyczącymi ochrony środowiska. Powstawały także różne instytucje, których cel stanowiła ochrona środowiska¹⁷.

Kolejnym etapem było zorganizowanie konferencji o zasięgu międzynarodowym, poświęconej wyłącznie sprawom ochrony środowiska. Otrzymała się ona w Sztokholmie w dniach 5–16 czerwca 1972 roku i zakończyła uchwaleniem Deklaracji Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie naturalnego środowiska człowieka¹⁸. Zarówno przygotowania do konferencji (w tym raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta), jak i jej efekty położyły podwaliny pod dalsze działania związane z ochroną środowiska. Deklaracja składa się z 26 zasad będących wyrazem preambuły, w której podkreślono zasadniczy wpływ, jaki człowiek ma na środowisko. Zasada 2. nakłada na ludzi obowiązek opieki nad poszczególnymi elementami środowiska, a zatem również nad zwierzętami. Człowiek z troski o przyszłe pokolenia jest więc zobligowany do zadbania także o organizmy żywe. Z formalnego punktu widzenia Deklaracja nie ma charakteru prawnie wiążącego i zaliczana jest do grupy *soft law*, gdyż zawiera zasady powszechnie akceptowane przez społeczność międzynarodową¹⁹. Dzięki Konferencji Sztokholmskiej oczy całego świata zostały skierowane w stronę środowiska, co było impulsem do podjęcia późniejszych działań²⁰.

Pokłosiem konferencji w Sztokholmie było wydanie kilku aktów o bardzo doniosłym znaczeniu dla świata zwierząt. Mowa tu o konwencji ramsarskiej z 1971 roku²¹, skupiającej się na ochronie obszarów wodno-błotnych, będących siedliskiem wie-

¹⁷ Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, 30–31.

¹⁸ “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment”, in *Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5–16 June 1972* (New York: United Nations, 1973), 3–5, <https://docs.un.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1> (dostęp: 06.02.2026).

¹⁹ Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, 33.

²⁰ Maria Magdalena Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska. Wybrane zagadnienia systemowe* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2011), 22.

²¹ Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzona w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 roku, *Dziennik Ustaw* (1978), nr 7, poz. 24.

lu gatunków ptaków, oraz konwencji paryskiej z 1972 roku²², obejmującej ochroną miejsca bytowania zagrożonych zagładą gatunków zwierząt. Należy wskazać w tym miejscu również: konwencję waszyngtońską (CITES) z 1973 roku²³, która reguluje ściśle określone zasady reglamentacji w handlu zwierzętami gatunków zagrożonych wyginięciem, konwencję bońską z 1979 roku²⁴, obejmującą ochroną dzikie zwierzęta migrujące, i konwencję berneńską, podpisaną w 1979 roku²⁵, która za cel stawia sobie ochronę fauny, flory oraz naturalnych siedlisk, ze szczególnym naciskiem na ochronę gatunków zagrożonych wyginięciem. Nie ulega zatem wątpliwości, że lata siedemdziesiąte XX wieku przyniosły dla ochrony środowiska, a w szczególności dla ochrony zwierząt, wiele zmian o niezwykle istotnym charakterze. Wydaje się, że najważniejszym osiągnięciem tego okresu była zmiana w spojrzeniu na środowisko otaczające człowieka. Po raz pierwszy w historii skupiono się nie tylko na interesach ludzi, ale przede wszystkim na potrzebach innych istot zamieszkujących Ziemię. Była to kluczowa próba odejścia od stanowiska skrajnego antropocentryzmu z pomocą przepisów prawa.

Idąc śladem Jana Białocerkiewicza, można doszukiwać się w omawianych konwencjach źródeł humanitarnej ochrony zwierząt. Mimo że przepisy te nie zostały opracowane z myślą o ochronie istot czujących jako wartościowych samych w sobie, czy to żyjących dziko, czy udomowionych przez człowieka, przepisy wymienionych aktów prawnych nie mogą być analizowane w oderwaniu od pewnych podstaw etycznych²⁶. Zadawanie zwierzętom cierpienia zostało uznane za nieakceptowalne, niezależnie od pobudek autorów tych regulacji.

Należy w tym miejscu przywołać akt o wyjątkowej doniosłości dla statusu prawnego zwierząt. Mowa tu o Światowej deklaracji praw zwierząt²⁷, przygotowanej w 1977 roku przez Międzynarodową Federację Praw Zwierząt i proklamowanej uroczystie przez UNESCO 15 października 1978 roku. Z teoretycznego punktu widzenia dokument ten jako rezolucja nie jest źródłem prawa międzynarodowego. Zawiera jednak szereg postulatów fundamentalnych dla praw zwierząt,

²² Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, *Dziennik Ustaw* (1976), nr 32, poz. 190.

²³ Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 roku, *Dziennik Ustaw* (1991), nr 27, poz. 112.

²⁴ Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt, sporządzona w Bonn dnia 23 czerwca 1979 roku, *Dziennik Ustaw* (2003), nr 2, poz. 17.

²⁵ Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, sporządzona w Bernie dnia 19 września 1979 roku, *Dziennik Ustaw* (1996), nr 58, poz. 263.

²⁶ Jan Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt* (Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, 2005), 116.

²⁷ Tekst Deklaracji dostępny w: Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt: komentarz*, 41–42.

co J. Białocerkiewicz wykorzystał do przyrównania roli Deklaracji praw zwierząt do Deklaracji praw człowieka²⁸. Wojciech Radecki wskazuje jednak słusznie, że jest to zbyt daleko idące porównanie, choćby z tej przyczyny, że Deklaracja praw zwierząt nie pociągnęła za sobą wydania żadnych konwencji o prawnie wiążącym charakterze²⁹. Dokument ten jest zatem obecnie wiążący jedynie na płaszczyźnie moralnej. Warto jednak przytoczyć pewne określone w nim zasady:

- a) każde zwierzę, włącznie z człowiekiem, ma to samo prawo do istnienia, a więc człowiek nie ma podstaw do tępienia innych gatunków zwierząt (art. 1 oraz 2);
- b) żadne zwierzę nie może być okrutnie traktowane, a uśmiercenie zwierzęcia może być dokonane jedynie w humanitarny sposób i gdy jest to koniecznością (art. 3);
- c) zarówno zwierzęta dziko żyjące, jak i te zamieszkujące w bezpośrednim towarzystwie człowieka muszą mieć zapewnione warunki bytowania odpowiednie dla swojego gatunku (art. 4 oraz 5);
- d) żadne zwierzę nie może być traktowane przez człowieka jak zabawka (art. 10);
- e) każde zabicie zwierzęcia bez takiej konieczności jest zbrodnią przeciwko życiu, zaś każde uśmiercenie większej liczby zwierząt dzikich jest zbrodnią przeciwko gatunkowi (art. 11 i 12);
- f) stowarzyszenia ochrony i opieki nad zwierzętami powinny mieć przedstawicieli na szczeblu rządowym, a prawa zwierząt powinny być ustawowo chronione (art. 14).

W 1990 roku opublikowano wersję Deklaracji po poprawkach, które miały dostosować ją do wydania w formie konwencji. Niektórzy autorzy wyrażają pogląd, że dzięki tej zmianie dokument zyskał brzmienie pozbawione najbardziej kontrowersyjnych określeń³⁰. Należy jednak wyrazić wątpliwość co do tego komentarza, Deklaracja w nowej wersji domaga się bowiem między innymi, aby podmiotowość prawna zwierząt i ich prawa były ustawowo uznane (art. 9)³¹. Mimo tych kontrowersji akt ten należy ocenić bardzo pozytywnie z punktu widzenia interesów istot czujących. Pomimo braku prawnie wiążącego charakteru wprowadził on do dyskusji o ochronie środowiska kolejną, nową perspektywę. Zwierzę powinno być bowiem chronione z przyczyn humanitarnych, nie tylko zaś jako element środowiska naturalnego. Każde zwierzę jako żywa istota odczuwa ból oraz cierpienie i z tego wyłącznie powodu winna mu przysługiwać należyta ochrona zagwarantowana przepisami

²⁸ Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt*, 138.

²⁹ Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt: komentarz*, 41.

³⁰ Anna Przyborowska-Klimczak, „Ochrona zwierząt w świetle dokumentów międzynarodowych”, w *Prawna ochrona zwierząt*, red. Marek Mozgawa (Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba, 2002), 115.

³¹ Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt: komentarz*, 44–45.

prawa. W tej perspektywie środek ciężkości został zatem przeniesiony z interesów człowieka, pragnącego zapewnić przyszłym pokoleniom swojego gatunku równy dostęp do zasobów naturalnych, na interesy samych zwierząt.

Nie oznacza to jednak, że regulacje o charakterze środowiskowym przestały mieć dla sprawy osobników zwierzęcych znaczenie. Należy w tym miejscu wspomnieć o wydarzeniu, które zapoczątkowało kolejny etap rozwoju międzynarodowego prawa ochrony środowiska. W 1983 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju, na czele której stanęła była premier Norwegii Gro Harlem Brundtland. Komisja ta opracowała raport *Nasza wspólna przyszłość*³². Pojawiła się w nim koncepcja zrównoważonego rozwoju, rozumiane go jako rozwój, który zapewnia zaspokajanie obecnych potrzeb, jednocześnie nie pozbawiając możliwości zaspokajania ich przez przyszłe pokolenia³³. Raport wprowadzał więc wizję kolejnych zmian, których głównym założeniem było pogodzenie ze sobą potrzeb nowoczesnego społeczeństwa z potrzebami środowiska naturalnego. Opracowane tam zadania przyczyniły się do zorganizowania kolejnej konferencji ONZ – „Środowisko i rozwój” w Rio de Janeiro, która odbyła się w 1992 roku, a więc 20 lat po Konferencji Sztokholmskiej. Uchwalono wówczas między innymi konwencję o różnorodności biologicznej³⁴. Głównym jej założeniem jest podejście zintegrowane, które łączy idee rozwoju społeczeństwa i dbania o zasoby środowiska naturalnego. W tym zakresie uwidacznia się wpływ, jaki raport Brundtland miał na tworzenie konwencji. Ponadto dokument ten definiuje wiele istotnych pojęć, między innymi różnorodność biologiczną (zgodnie z art. 2 konwencji oznacza ona zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, *inter alia*, z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są one częścią; dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami) oraz zasoby biologiczne (obejmują zasoby genetyczne, organizmy i ich części, populacje i jakiegokolwiek inne żywe elementy ekosystemu, które faktycznie lub potencjalnie mogą być wykorzystywane lub stanowić mogą wartość dla ludzkości). Konwencja definiuje także ochronę *ex situ* oraz *in situ*, co ma szczególne znaczenie dla prawnej ochrony zwierząt. Po raz pierwszy w historii przepisy ochrony zwierząt osiągnęły tak wysoki pułap, włącznie z określeniem zasad ochrony zwierząt w ich naturalnym środowisku oraz poza nim. Nie bez przyczyny zasady zawarte w konwencji można określić jako kolejny etap rozwoju

³² Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future, <https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf> (dostęp: 27.04.2025).

³³ Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future, 16.

³⁴ Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 roku, *Dziennik Ustaw* (2002), nr 184, poz. 1532.

międzynarodowego prawa ochrony środowiska. Konferencję w Rio de Janeiro można ocenić pozytywnie z uwagi na zacieśnienie międzynarodowej współpracy oraz stałe zintegrowanie zagadnień rozwoju współczesnych państw i problemów środowiska. Ponadto w 2000 roku wydano Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej³⁵. Protokół uwzględnił założenia konwencji o bioróżnorodności wraz z ówczesnym stopniem rozwoju technicznego.

Po upływie 10 lat od konferencji w Rio de Janeiro ONZ zorganizowała kolejną konferencję poświęconą tematyce zrównoważonego rozwoju, która odbyła się w 2002 roku w Johannesburgu. Jej tematem był etap realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz wdrożenia ustaleń Agendy 21, wydanej w 1992 roku podczas konferencji w Rio de Janeiro. Efektem prac w Johannesburgu było przyjęcie Deklaracji, która jednak skupia się w głównej mierze na tematyce rozwoju społecznego i gospodarczego, zaś sprawom międzynarodowej ochrony środowiska nie poświęca zbyt dużo uwagi³⁶. Dwadzieścia lat po wydarzeniu w Rio de Janeiro zorganizowano w tej samej lokalizacji konferencję „Rio+20”. Wydane podczas niej dokumenty dotyczą tematyki rozwoju społeczno-gospodarczego w połączeniu z odpowiedzialnością ekologiczną³⁷. Uwagę poświęcono likwidacji ubóstwa i promocji sprawiedliwości społecznej, natomiast zagadnienia związane z prawną ochroną zwierząt nie zostały znacząco zaktualizowane. Podobny był wynik ostatniego „Szczytu Ziemi”, który odbył się w Sztokholmie w 50. rocznicę Konferencji Sztokholmskiej. Konferencja „Sztokholm+50” stawiała czoło sprawie tak zwanego potrójnego kryzysu naszej planety, który dotyczy zmiany klimatu, zanieczyszczenia i odpadów, utraty przyrody oraz różnorodności biologicznej³⁸. W obliczu szerszej debaty poświęconej ochronie środowiska i bioróżnorodności poruszony został również temat zwierząt. Skupiono się bowiem na nawykach żywieniowych ludzi, a co za tym idzie – pod dyskusję poddano hodowlę przemysłową zwierząt w celach żywnościowych. Podczas konferencji opracowano plany natychmiastowych działań, które mają zażegnać kryzysy społeczne, gospodarcze i ekologiczne. Przyjęte wówczas dokumenty stanowią apel do społeczeństwa XXI wieku o natychmiastową zmianę w celu ratowania przyszłości naszej planety.

³⁵ Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzony w Montrealu dnia 29 stycznia 2000 roku, *Dziennik Ustaw* (2004), nr 216, poz. 2201.

³⁶ Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska*, 25.

³⁷ “United Nations Conference on Sustainable Development, 20–22 June 2012, Rio de Janeiro”, <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio2012> (dostęp: 27.04.2025).

³⁸ “Stockholm+50: a Healthy Planet for the Prosperity of All – Our Responsibility, Our Opportunity”, <https://www.unep.org/events/unep-event/stockholm50> (dostęp: 27.04.2025).

Status prawny zwierzęcia

Po dokonaniu analizy rozwoju prawa międzynarodowego w zakresie ochrony zwierząt nasuwa się pytanie: jak więc wygląda status prawny zwierząt na gruncie prawa międzynarodowego obecnie? Niestety, nie można udzielić na to pytanie jednoznacznej odpowiedzi. Należy bowiem mieć na względzie, że sytuacja prawna zwierząt jest kreowana trojako: w prawie międzynarodowym, europejskim wspólnotowym i przede wszystkim w prawie wewnętrznym każdego z państw³⁹. Osobniki zwierzęce są chronione w poszczególnych porządkach odmiennie, zatem nie jest możliwe obecnie jednoznaczne określenie ich statusu prawnego na arenie międzynarodowej. Warto jednak w tym miejscu poświęcić uwagę rozwiązaniom wprowadzonym w polskim prawodawstwie. W 1997 roku weszła w życie ustawa o ochronie zwierząt (dalej: u.o.z.)⁴⁰, zastępując tym samym przestarzałe rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 1928 roku⁴¹. Artykuł 1 ust. 1 u.o.z. stanowi, że zwierzę jako istota zdolna do odczuwania cierpienia nie jest rzeczą, a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Zwierzę zostało w ten sposób wyodrębnione z katalogu rzeczy, co w doktrynie uzyskało określenie: „dereifikacja”. Zabieg taki miał wcześniej miejsce w prawodawstwie innych państw – między innymi w Niemczech i Austrii⁴². Jest to wyraz myśli ekologicznej, przeciwstawiającej się antropocentrycznemu podejściu do spraw środowiska prezentowanemu przez lata. Polska ustawa o ochronie zwierząt stanowi zatem odzwierciedlenie trendów, które pojawiały się na arenie międzynarodowej. Człowiek w pewnym momencie zdał sobie sprawę, że jego ekspansywny i „władczy” tryb życia wobec innych stworzeń zamieszkujących naszą planetę może sprawić wiele kłopotów przyszłym pokoleniom. Wyodrębnienie zwierząt z katalogu rzeczy jest wyrazem przyjęcia przez polskiego ustawodawcę przynajmniej części założeń proklamowanych w Deklaracji praw zwierząt. Stanowi to krok w stronę przyznania im własnych praw, chociaż w obecnym stanie prawnym użycie terminu „prawa zwierząt” wydaje się zbyt daleko idące. Należy bowiem mieć na uwadze, że zgodnie z art. 1 ust. 2 u.o.z. w sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Osobniki zwierzęce znajdują się zatem w sytuacji, w której objęte są ochroną prawną zarówno ze względów humanitarnych – jako istoty posiadające

³⁹ Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt*, 117.

⁴⁰ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt, *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580.

⁴¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 roku o ochronie zwierząt, *Dziennik Ustaw* (1928), nr 36, poz. 332.

⁴² Ewa Łętowska, „Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja”, w *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. Adam Szpunar et al. (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997), 71.

wartość samą w sobie – jak i z uwagi na poszanowanie wrażliwości człowieka oraz jego potrzebę ochrony środowiska naturalnego. Nie możemy jednak obecnie mówić o „personifikacji” zwierząt i przyznaniu im praw podmiotowych. Można wręcz spotkać się z krytyką takiego rozwiązania wśród cywilistów⁴³, z jednoczesnym wskazaniem, że nadanie zwierzętom osobowości prawnej oznacza tylko

legitymizację do udziału w obrocie; możliwość nabywania we własnym imieniu i na własny rachunek praw i zobowiązań o cywilnoprawnym charakterze; ponoszenie majątkowej odpowiedzialności za te zobowiązania. Z punktu widzenia celów przyświecających zwolennikom etyki ekologicznej te właśnie skutki personifikacji zwierzęcia w prawie są po prostu bez wartości⁴⁴.

Mirosław Nazar wskazuje natomiast, że

jeśli normatywna dereifikacja zwierząt nie zostałaby dokonana, właściciel zwierzęcia będącego rzeczą, wykonując atrybuty swego prawa własności, musiałby przestrzegać obowiązujących przepisów chroniących zwierzęta przed działaniami zadającymi im ból i cierpienie. One bowiem wyznaczałyby granice treści i sposobu wykonywania prawa własności, którego przedmiotem jest zwierzę⁴⁵.

Zatem mimo możliwości pozostawienia zwierząt w katalogu rzeczy i zabezpieczenia ich interesów z formalnego punktu widzenia za pomocą konstrukcji znanych już od dawna w prawie cywilnym polski ustawodawca postanowił dołączyć do rozwiązań proponowanych na arenie międzynarodowej oraz w porządkach wewnętrznych innych państw i dokonać dereifikacji zwierząt.

Jan Białocerkiewicz twierdzi z kolei, że

upodmiotowienie zwierząt nie oznacza w żadnym wypadku postawienia znaku równości między gatunkiem *homo sapiens* a innymi gatunkami zwierzęcymi ani też nie oznacza, że podmiot – zwierzę będzie posiadało i wykonywało te same prawa co człowiek oraz, że będą ciężać na nim te same, co na istocie ludzkiej obowiązki⁴⁶.

⁴³ Por. na przykład: Łętowska, „Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt”, 88–91; Mirosław Nazar, „Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne”, w *Prawna ochrona zwierząt*, 138–139.

⁴⁴ Łętowska, „Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt”, 88–89.

⁴⁵ Nazar, „Normatywna dereifikacja zwierząt”, 149.

⁴⁶ Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt*, 63.

Należy zatem stwierdzić, że obecny status prawny zwierząt opiera się na dereifikacji i uznaniu, że zwierzę nie jest rzeczą, a istotą odczuwającą cierpienie, i z tego właśnie względu niezbędne jest objęcie go ochroną humanitarną. Nie sposób jednak jednoznacznie stwierdzić, jakie rozwiązania zostaną przyjęte w przyszłości, gdyż co do tego zagadnienia przedstawiciele doktryny, jak widać, nie są zgodni. Jedną rzeczą pozostaje jednak niepodważalna: polskie ustawodawstwo w odniesieniu do ochrony zwierząt również dokonało ewolucji i przyjęło w pewnym zakresie postulaty ustanowione w Deklaracji praw zwierząt. Ochrona gatunkowa zwierząt jako jedna z części składowych środowiska nie została uznana za wystarczającą, aby chronić interesy zwierząt.

Zakończenie

Analiza wybranych aktów prawa międzynarodowego oraz przepisów krajowych pozwala na sformułowanie kilku istotnych wniosków dotyczących ewolucji prawnej ochrony zwierząt:

1. **Początkowe regulacje miały charakter antropocentryczny** – wiele aktów prawnych koncentrowało się na ochronie zwierząt przede wszystkim ze względu na interes człowieka, traktując organizmy żywe jako zasób naturalny, niezbędny dla przetrwania i dobrostanu ludzkości.
2. **Zwierzęta z czasem zaczęto postrzegać jako element środowiska**, co oznaczało ich ochronę głównie w kontekście zachowania równowagi ekologicznej, a nie z uwagi na ich dobrostan jako jednostek odczuwających.
3. **Z czasem nastąpiła zmiana narracji** – oprócz wartości użytkowej i ekologicznej zwierząt zaczęto dostrzegać ich zdolność do odczuwania bólu oraz cierpienia, co zapoczątkowało humanitarny nurt ochrony praw zwierząt.
4. **Światowa deklaracja praw zwierząt**, mimo że nie jest wiążącym aktem prawnym, odegrała ważną rolę w kształtowaniu współczesnych norm etycznych i wpłynęła na rozwój międzynarodowego dyskursu o podmiotowości zwierząt.
5. **Polski porządek prawny odzwierciedla te zmiany**, czego wyrazem jest między innymi klauzula dereifikacyjna zawarta w art. 1 u.o.z., uznająca zwierzęta za istoty zdolne do odczuwania, niebędące rzeczami.
6. **Prawo międzynarodowe oraz tendencje etyczne mają realny wpływ na krajowe ustawodawstwo**, co może w przyszłości prowadzić do dalszego poszerzenia zakresu ochrony zwierząt, być może aż do uznania ich pełnej podmiotowości prawnej.
7. **Przyszłość ochrony zwierząt pozostaje otwarta**, a kierunek dalszego rozwoju zależy zarówno od decyzji ustawodawców, jak i społecznej świadomości oraz wrażliwości etycznej.

Wobec tego zasadnicze pytanie, które wciąż pozostaje aktualne, brzmi: czy chronimy zwierzęta jako czujące istoty, czy jedynie jako element przyrody i składnik ekosystemów? Odpowiedź na nie wymaga nie tylko refleksji prawnej, ale także indywidualnej, moralnej postawy każdego z nas.

Bibliografia

- Białocerkiewicz, Jan. *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, 2005.
- “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment”. In *Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5–16 June 1972*, 3–5. New York: United Nations, 1973. <https://docs.un.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1> (dostęp: 06.02.2026).
- Grabowska, Genowefa. *Europejskie prawo środowiska*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2001.
- Interim Convention between The United States of America, Canada, Japan and The Union of Soviet Socialist Republics on Conservation of North Pacific Fur Seals, Washington, February 9th, 1957. UNTS Online, 1958, vol. 314: 106–160. https://treaties.un.org/Pages/showActionDetails.aspx?objid=080000028004e2e5&clang=_fr (dostęp: 27.04.2025).
- International Agreement for the Regulation of Whaling (with Declaration), London, June 8th, 1937. UNTS Online, 1938, vol. 190: 79–95. https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002801665c9&clang=_en (dostęp: 27.04.2025).
- International Convention for the Protection of Birds, Paris, October 18th, 1950. UNTS Online, 1968, vol. 638: 187–195. https://treaties.un.org/Pages/showActionDetails.aspx?objid=080000028004d81f&clang=_en (dostęp: 27.04.2025).
- Kenig-Witkowska, Maria Magdalena. *Międzynarodowe prawo środowiska. Wybrane zagadnienia systemowe*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011.
- Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 roku. *Dziennik Ustaw* (1991), nr 27, poz. 112.
- Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzona w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 roku. *Dziennik Ustaw* (1978), nr 7, poz. 24.
- Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, sporządzona w Bernie dnia 19 września 1979 roku. *Dziennik Ustaw* (1996), nr 58, poz. 263.
- Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt, sporządzona w Bonn dnia 23 czerwca 1979 roku. *Dziennik Ustaw* (2003), nr 2, poz. 17.

- Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 roku. *Dziennik Ustaw* (2002), nr 184, poz. 1532.
- Konwencja o rybołówstwie i ochronie żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i Bełtach, sporządzona w Gdańsku dnia 13 września 1973 roku. *Dziennik Ustaw* (1974), nr 32, poz. 188.
- Konwencja o uregulowaniu połowu wielorybów, podpisana w Genewie dnia 24 września 1931 roku (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 17 marca 1933 roku). *Dziennik Ustaw* (1935), nr 14, poz. 75.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. *Dziennik Ustaw* (1976), nr 32, poz. 190.
- Konwencja w sprawie ochrony zasobów biologicznych Południowo-Wschodniego Atlantyku, sporządzona w Rzymie dnia 23 października 1969 roku. *Dziennik Ustaw* (1972), nr 19, poz. 133.
- Łętowska, Ewa. „Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja”. W *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. Adam Szpunar, Wojciech Jan Katner, Tomasz Pajor, Urszula Promińska, Małgorzata Pyziak-Szafnicka, Elżbieta Wojnicka, 71–93. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997.
- Międzynarodowa Konwencja o uregulowaniu połowów wielorybów, sporządzona w Waszyngtonie dnia 2 grudnia 1946 roku. *Dziennik Ustaw* (2009), nr 143, poz. 1165.
- Nazar, Mirosław. „Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne”. W *Prawna ochrona zwierząt*, red. Marek Mozgawa, 129–154. Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba, 2002.
- Oświadczenie rządowe z dnia 21 lipca 1932 roku w sprawie przystąpienia Polski do Konwencji o ochronie ptaków pożytecznych dla rolnictwa, podpisanej w Paryżu dnia 19 marca 1902 roku. *Dziennik Ustaw* (1932), nr 67, poz. 625.
- „Polska w IUCN, IUCN w Polsce”. <https://iucn.org.pl/iucn-w-polsce/> (dostęp: 27.04.2025).
- Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzony w Montrealu dnia 29 stycznia 2000 roku. *Dziennik Ustaw* (2004), nr 216, poz. 2201.
- Protokół zmieniający Porozumienie z dnia 20 grudnia 1962 roku w sprawie ochrony zasobów łososia w Morzu Bałtyckim, sporządzony w Sztokholmie dnia 21 stycznia 1972 roku. *Dziennik Ustaw* (1977), nr 4, poz. 18.
- Przyborowska-Klimczak, Anna. *Ochrona przyrody. Studium prawnomiędzynarodowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- Przyborowska-Klimczak, Anna. „Ochrona zwierząt w świetle dokumentów międzynarodowych”. W *Prawna ochrona zwierząt*, red. Marek Mozgawa, 93–116. Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba, 2002.
- Radecki, Wojciech. *Ustawa o ochronie zwierząt: komentarz*. Warszawa: Difin, 2015.

Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future. <https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf> (dostęp: 27.04.2025).

Ropelewski, Andrzej. *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia. 1921–2001*. Gdynia: Morski Instytut Rybacki, 2001.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 roku o ochronie zwierząt. *Dziennik Ustaw* (1928), nr 36, poz. 332.

“Stockholm+50: a Healthy Planet for the Prosperity of All – Our Responsibility, Our Opportunity”. <https://www.unep.org/events/unep-event/stockholm50> (dostęp: 27.04.2025).

“United Nations Conference on Sustainable Development, 20–22 June 2012, Rio de Janeiro”. <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio2012> (dostęp: 27.04.2025).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580.

Wolfke, Karol. *Międzynarodowe prawo środowiska. Tworzenie i egzekwowanie*. Wrocław: Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 1979.

Anna Fijałkowska-Owczarek – doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Łódzkiego. Swoją rozprawę doktorską poświęca tematyce praw zwierząt. Koordynuje działalność biura Studenckiego Punktu Informacji Prawnej „Klinika Prawa” działającego przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. E-mail: anna.fijalkowska@wpia.uni.lodz.pl.

Anna Fijałkowska-Owczarek – is a doctoral candidate at the Doctoral School of Social Sciences at the University of Lodz. Her doctoral dissertation focuses on the subject of animal rights. She coordinates the activities of the Student Legal Information Office “Legal Clinic” operating within the Faculty of Law and Administration at the University of Lodz. E-mail: anna.fijalkowska@wpia.uni.lodz.pl.